

EKOLOGIK TARBIYA BERISH UZLUKSIZLIGINI TA'MINLASH

Ortiqova Dildora Begmirzayevna

Toshkent viloyati Chirchiq pedagogika universiteti

Ta'lim muassasalarini boshqaruv yo'nalishi

2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Butun dunyoda ekologik vaziyatning tobora yomonlashib borayotganiga jiddiy tashvish bu masalada qo'shni davlatlar va jahon jamoatchiligi bilan birgalikda Orol dengizi ekologik fojiasi ta'sirini yumshatishga qaratilgan sa'y-harakatlar. Yurtimizda boshqa sohalar qatori ekologik barqarorlikni ta'minlash, aholining qulay tabiiy muhitga ega bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, tabiiy resurslardan oqilona va samarali foydalanish, yuzaga kelayotgan ekologik muammolarning oldini olishva ularning salbiy oqibatlarini bartaraf etish masalalari va ta'lim muassasalarida nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalar mustaxkamlash jarayonida biogeotsenozga extiyotkorlik bilan yondashishi to'g'risida.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat, ekologik xavf-xatar, antropogen o'zgarishlar, Ekologik ta'lim konsepsiyasi va tabiatdan foydalanish.

Yurtboshimiz Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e'lon qilish haqida Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyasini qabul qilish, ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani esa Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni sifatida nishonlash taklifini bildirganlari bejiz emas. Prezidentimiz olib borayotgan siyosatning izchil va mantiqiy davomi bo'lib, so'nggi to'rt yilda dengiz tubining qurigan qismida bir yarim million gektarga yaqin erlarda o'rmon va butazorlar tashkil etilgan. Sobiq ittifoq davrida ilgari

ko‘chmanchi chorvachilik va sug‘oriladigan dehqonchilik mavjud bo‘lgan Orolbuyi, jadal sug‘orishga asoslangan, ko‘p tarmoqli qishloq xo‘jalik ishlab chiqarish o‘lkasiga aylandi.

Ayniqsa, mustaqillikgacha bo‘lgan chorak asr mobaynida sug‘orish va sanoatni rivojlantirish uchun qaytarilmas suv iste‘molining o‘shishi, shuningdek qator yillardagi qurg‘oqchilik Orol dengiziga daryo suvlari quyilishining asta-sekin kamayishiga, xatto butunlay to‘xtab qolishiga olib keldi. Paxta va boshqa ekin maydonlarini sug‘orish uchun suvdan betartib foydalanish, keyingi yillarda, Orol dengiziga Amudaryo va Sirdaryo suvlari kelib quyilishining keskin qisqarishiga olib keldi. Dengiz sathi 16 metrdan ziyod pasaydi. Suv maydoni 1960-yillar boshlaridagiga nisbatan uch barobarga qisqarib, suv hajmi 60% kamaydi. 1911-1960 yillar davomida Orolga har yili o‘rtacha 52 kub km suv quyilib kelgan va uning sathi muntazam ravishda 53 m mutloq balandlikda, akvatoriyasi 66 ming kv.km, suv hajmi 1061 kub km ga teng edi, suvning o‘rtacha sho‘rlik darajasi har litr suvda 9,5-10 g atrofida bo‘lib, dengizning o‘rtacha chuqurligi 16 m ni tashkil qilgan. Ta‘kidlanganidek, Orol sathi 1961 yildan pasaya boshladi. 1961-1970 yillar mobaynida pasayish o‘rtacha 21, 1971-1980 yillarda 68, 1981-1985 yillarda 80 sm.ni tashkil qildi. Ayrim yillarda suv sathining pasayishi hatto 1 m ga etdi. 1960-1993 yillarda dengiz suv rejimining o‘zgarishi 2-jadval ma‘lumotlarida keltirilganidek bo‘lgan. Dengiz suvining sho‘rlik darajasi barqaror ortib bormoqda. Hozirda (2010 y) bu miqdor har litr suvda 45-47 g ni tashkil qiladi. Suvning faqat bug‘lanishga sarf bo‘lishi, daryolar orqali kelayotgan suv miqdorining nihoyatda kamligi Orol suvida tuz miqdorining muntazam ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda.

Ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, so‘nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta‘lim-tarbiya, ekologik ma‘rifat masalalariga alohida e‘tibor berilmoqda. Ekologik ta‘limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o‘ta jiddiy, hayotiy

masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo‘shishi zarurligi bilan belgilandi.

Ammo ekologik ta’limni amalga oshirish jarayonining tizimli tahlili ekologik ta’limni tashkil etishda bu boradagi islohotlarni to‘liq ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qiluvchi jiddiy muammo va kamchiliklar saqlanib qolayotganligini ko‘rsatmoqda:

Professional ta’lim muassasalarida O‘zbekiston Respublikasining «Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida»gi Qonuni 4-moddasida nazarda tutilgan ekologiya o‘quvining majburiyligiga oid talablar etarli darajada bajarilmayapti.

Amaldagi davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari mazmunan ekologik bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalar bilan zarur darajada boyitilmagan.

Ekologik ta’lim yo‘nalishida ilg‘or milliy va xorijiy tajribani o‘rganish, ular asosida ta’lim oluvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning aniq parametrlari ishlab chiqilmagan.

Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida amalda bo‘lgan ta’lim dasturlari bugungi kundagi global ekologik muammolarni bartaraf etish, mavjud (Orolbo‘yi) ekologik xavf-xatar darajasini kamaytirish, tabiiy muhitni qayta tiklashga qaratilgan umummilliy tadbirlar mohiyati bilan muvofiqlashtirilmagan.

Ekologiyaning maqsadi – hozirgi va kelajak avlodlarning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi ekotizimlar xavfsizligiga erishish uchun ekologik ta’lim, tarbiya va amaliyot birligini ta’minlash. Ushbu maqsadga erishmoq uchun milliy miqyosda quyidagi ekologik tushdagi vazifalarni bajarish talab etiladi:

Ekologiyaning umume’tirof etilgan ilmiy-nazariy asoslarini ishlab chiqish; uning tarixi, hozirgi holati va kelajak istiqbollari turli ekotizimlar doirasida uzviy bog‘lash.

Ekologik konsepsiya va harakatlar dasturini ishlab chiqish.

Taktik va strategik ekologik rivojlanish rejalarini qabul qilish.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi «O‘zbekiston Respublikasining Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi 434-sonli qarori qabul qilindi. Qarorda O‘zbekiston

Respublikasining Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, Konsepsiyani amalga oshirish bo'yicha yo'l xaritasi tasdiqlanishi mumkin.

Quyidagilar konsepsiyaning asosiy vazifalari etib belgilanadi.

"Ta'lim to'g'risida" va "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston

Respublikasi Qonunlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning asosiy prinsiplarini (tamoyillarini) belgilash, ularni izchillik bilan bosqichma-bosqich ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish va buning asosida ekologik ta'limning samaradorligini oshirish.

Ta'lim dasturlarini mavjud ekologik muammolar va ularni bartaraf etish, maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishga doir faoliyatdan kelib chiqib, takomillashtirish.

Ta'lim oluvchilarning e'tiborini umumbashariy ekologik muammolarga qaratish orqali ona tabiatning qayta tiklanmas manbalarini saqlab qolishga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish.

Ta'lim oluvchilarga ekologik ta'lim va tarbiya berishning va bu boradagi ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ekologik ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiytexnika va axborot bazasini yaratish.

Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish bo'yicha davlat boshqaruvi organlari va ta'lim sohasida o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish vazifalari belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasining ekologik ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasiga ko'ra, o'sib kelayotgan yosh avlodda ekologik bilim, ong, madaniyat va tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish hamda ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini tizimli va samarali tashkil etish, ekologiya sohasidagi ilm-fanni jahonning ilg'or innovatsion texnologiyalarini jalb etgan holda yanada takomillashtirish O'zbekiston Respublikasining ekologik ta'lim konsepsiyasining asosiy maqsadidir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshirish talab etiladi.

"Ta'lim to'g'risida" va "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning asosiy prinsiplarini (tamoyillarini) belgilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish va buning asosida ekologik ta'limning samaradorligini yangi bosqichiga olib chiqish.

Aholini ekologik jihatdan tarbiyalash va unga ekologik ta'lim berish, ekologik bilimlarni targ'ib qilish, ko'rik-tanlovlar o'tkazishni.

Ta'lim dasturlarini mavjud ekologik muammolar va ularni bartaraf etish, maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishga doir faoliyatdan kelib chiqib muvofiqlashtirish.

Ta'lim oluvchilarning e'tiborini ekologik muammolarga qaratish orqali ona tabiatning qayta tiklanmas manbalarini saqlab qolishga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirish.

Ta'lim oluvchilarga ekologik ta'lim va tarbiya berishning va bu boradagi ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish.

Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ekologik ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiytexnika va axborot bazasini yaratish.

Konsepsiya ekologik ta'lim va tarbiyaning yagona tizimda turuvchi ajralmas vositalar majmuasi.

Koinotdagi yagona hayot mavjud bo'lgan er sayyorasi haqidagi tasavvurlar.

O'z o'lkasi va vatanining ekologik tizimlari, ularning paydo bo'lishi, evolyusion rivojlanishi, antropogen o'zgarishi, makon va maydon bo'yicha tarqalish qonuniyatlari.

Atrofdagi olam, tabiat va insonlarni o'zaro uzviy bog'langanlik haqidagi ilmiynazariy dunyoqarashlar hamda mamlakatimizning tabiiy boyliklari, ularning

holati, kelajak istiqbollari, milliy, mintaqaviy va global miqyosdagi tabiat va jamiyat munosabatlari, tabiatni asrab-avaylash, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, ona zaminning boylik-laridan oqilona foydalanish haqidagi bilimlarni shakllantiradi.

Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish, hudud aholisi salomatligini muhofaza qilish, ularning turmush darajasini yanada yaxshilash, hududning ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik barqarorligini ta'minlashga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishda ham harakat va uning deputatlar guruhi faollik ko'rsatmoqda.

2018 yil 7-8 iyun kunlari "Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish bo'yicha hamkorlikdagi harakatlar: yangicha yondashuvlar, innovatsion echimlar va investitsiyalar" mavzuida xalqarokonferensiya o'tkazildi va Toshkent rezolyusiyasi qabul qilindi, Orolbo'yi mintaqasining ekologik hamda ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatini yaxshilashga yo'naltirilgan loyihalar to'plami ma'qullandi.

Oldimizda esa hali vazifalar ko'p. Ekologik ta'lim-tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan "Ekologik ta'lim konsepsiyasi"ning qabul qilinishi orqali chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish bo'yicha huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni yanada kuchaytirishni nazarda tutuvchi "O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi, suv zaxiralarini muhofaza qilish, suv iste'moli, suvlarning davlat hisobotini yuritish, suv xo'jaligi inshootlariga zarar etkazganlik uchun jismoniy va yuridik shaxslar mas'uliyatini oshirish.

Bundan tashqari, Orol muammosining salbiy ta'sirlarini bartaraf etish, hudud aholisining yashash sharoitini yanada yaxshilash, bu boradagi mavjud kamchiliklarni xalqaro hamjamiyat va hamkor davlatlar moliyaviy ko'magini jalb etgan holda hal etish istiqboldagi faoliyatimizda muhim yo'nalishlar hisoblanadi.

XULOSA

O'quvchilarga har qanday ishni sifatli bajarishning ahamiyati va u mas'ul bo'lgan masalada vakolatning ahamiyati, tabiatga, resurslarga, odamlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishning asosiy prinsipi sifatida etkazish.

Ijtimoiy ahamiyatga ega (ekologik) faoliyatda ishtirok etish quvonchini his qilish imkoniyatini berish (iste'mol qilishdan ko'ra, orqaga qaytish quvonchi) O'quvchilarda ekologik kompetensiya va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish, aniq maqsadlarga erishish uchun jamoada ishlash, qishloq bolalarining dunyoqarashini kengaytirish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish.

Ko'rinib turibdiki, oldimizda turgan vazifalar nihoyatda muximdir. Ularni muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirish har birimizdan bor bilim va mahoratimizni ishga solishni, yanayam aniqroq aytadigan bo'lsak, Vatanimiz taraqqiyoti yo'lida yonib yashashni talab etadi. Ana shunda xalqimizning bizga bildirgan ishonchini ma'lum darajada oqlagan bo'lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 30.10.2019 yildagi «2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5863-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi 434-son “O'zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi”
3. N. D. Andreeva Teoriya i metodika obucheniya ekologii: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata. / N.D. Andreeva, V.P. Solomin, T.V. Vasileva. – Rejim dostupa: www.biblio-online.ru/book/F28FD397-56DE-4853-B921-09BB6CB171DD
4. Etnopedagogicheskie osnovy ekologicheskoy kultury, uchebnoe posobie dlya vysshix uchebnyx zavedeniy. http://libweb.ksu.ru/ebooks/02_IEG/02_128_A5m000535128.pdf.
5. Maksimova, I. M. Ekologicheskoe vospitanie studentov pedagogicheskix vuzov na osnove sistemno-deyatelnostnogo podxoda Tekst. : dis.. kand. ped. nauk : 13.00.01 / Maksimova Inna Mixaylovna. Kazan, 2000.
6. B. N. Mirkin Populyarniy ekologicheskii slovar Tekst. / B. N. Mirkin, JI. G. Naumov; pod red. A. M. Gilyarova. M. : Ustoychiviy mir, 1999

7. Uzbekskaya model obrazovaniya – zalog dostijeniya seley ustoychivogo razvitiya. [Elektronnyy resurs]. – Rejim dostupa: <http://www.uzbekistan.de/ru/nachrichten/nachrichten> (data obrasheniya 05.03.2018).

8. Ekologicheskoe obrazovanie i vospitanie. Obrazovanie v selyax ustoychivogo razvitiya. [Elektronniy resurs]. – Rejim dostupa: <http://uznature.uz/node/680> (data obrasheniya 20.02.2018).

